

Тема 5

Статистичні методи вивчення взаємозв'язків в митній статистиці

5.1. Сутність кореляційно-регресійного аналізу

5.2. Знаходження рівняння регресії

5.3. Визначення щільності зв'язку

5.4. Непараметричні методи вивчення взаємозв'язків

5.5. Статистичні методи вивчення взаємозв'язків між обсягами зовнішньоторговельного обороту та чинниками, що його формують

5.6. Статистичне прогнозування та моделювання обсягів зовнішньоторговельної діяльності в контексті економічного розвитку

5.1. Сутність кореляційно- регресійного аналізу

Суспільні явища та процеси знаходяться в постійному взаємному всеохоплюючому об'єктивному зв'язку. Для того, щоб зрозуміти сутність будь-якого явища чи процесу слід дослідити та розкрити його зв'язок з іншими явищами та процесами.

За змістом виділяють зв'язки, що виражаються у дії ознак-причин на ознаку-наслідків (причинно-наслідковий зв'язок) і у дії ознак-умов на ознаку-наслідок. Причинно-наслідкові зв'язки дозволяють розкрити сутність подій, які є головними, на які повинна бути звернута особлива увага дослідника. Важливий вплив на результат мають й ознаки-умови. Ознаки-причини і ознаки-умови, як правило, виступають як єдині факторні ознаки, а ознаки-наслідки – як результативні ознаки

За кількістю взаємодіючих факторів виділяють зв'язки однофакторні і багатofакторні.

При однофакторних зв'язках результативна ознака пов'язана з однією факторною, **при багатofакторних** — з двома або більшою кількістю факторних ознак

За загальним напрямом зв'язки можуть бути прямі і зворотні.

При **прямих зв'язках** із збільшенням ознаки **х** збільшується й ознака **у**, **при зворотних** — при збільшенні ознаки **х** ознака **у** зменшується

Зв'язки бувають прямолінійні і криволінійні. Під прямолінійним зв'язком розуміють зв'язок, який можна описати рівнянням прямої; криволінійним називають зв'язок, який можна описати рівнянням будь-якої кривої (окрім прямої).

За характером залежності явищ розрізняють функціональні і кореляційні (стохастичні) зв'язки.

Функціональні – це такі зв'язки, коли зміні факторної ознаки на одиницю відповідає зміна результативної ознаки на суворо визначену величину.

Наприклад, при збільшенні радіуса кола на 1 см довжина кола завжди збільшується на 6,28 см, адже вона визначається за формулою: $l = 2\pi r$

У випадку функціональної залежності наявне однозначне відображення множини A в множині B . Множина A називається областю визначення функції, а B – множиною значень функції. Якщо y_i – відображення x_i , причому y_i – елемент множини B , а x_i – елемент множини A , то це записується у вигляді рівності $y = f(x)$, y_i називається значенням функції в точці x_i . Наведене рівняння відображає правило відповідності незалежної змінної x залежній змінній y .

Таким чином, функціональний зв'язок можна представити наступним рівнянням: $y_i = f(x_i)$, (7.1) де y_i – результативна ознака; x_i – факторна ознака; $f(x_i)$ – невідомий функціональний зв'язок цих ознак.

Кореляційні зв'язки – це такі зв'язки, коли при одному і тому ж значенні факторної ознаки зустрічаються різні значення результативної ознаки; при цьому, між ними існує таке співвідношення, що певній зміні факторної ознаки відповідають середні зміни результативної ознаки. Таким чином, якщо випадкові змінні причинно обумовлені і можна у імовірнісному розумінні говорити про їх зв'язок, то існує кореляційний (стохастичний) зв'язок чи кореляція.

Кореляційний зв'язок можна виразити наступним рівнянням:

$$y_i = \varphi(x_i) + \varepsilon_i, \quad (7.2)$$

де $\varphi(x_i)$ – частина результативної ознаки, яка сформулювалася під дією врахованих відомих факторних ознак (однієї або багатьох), що знаходяться у кореляційному зв'язку (φ) з ознакою y_i ; ε_i – частина результативної ознаки, яка виникає внаслідок дії другорядних і випадкових факторів.

5.2. Знаходження рівнянь регресії

Рівняння регресії дозволяє визначити, яким в середньому буде значення результативної ознаки (y) при тому чи іншому значенні факторної ознаки (x), якщо решту факторів, що впливають на y і не пов'язані з x , розглядати незмінними, тобто абстрагуватися від них.

Коли із зростанням (або зменшенням) значень x значення y збільшуються (або зменшуються) більш-менш рівномірно, утворюючи на графіку пряму лінію, дослідник робить припущення про наявність прямолінійної форми зв'язку.

Коли із зростанням (або зменшенням) значень x значення y збільшуються (або зменшуються) більш-менш рівномірно, утворюючи на графіку пряму лінію, дослідник робить припущення про наявність прямолінійної форми зв'язку. У цьому випадку рівняння регресії записується наступним чином:

$$\bar{y}_x = a + bx .$$

Криволінійна форма зв'язку може виражатися різними кривими, найпростіші з яких:

- 1) парабола другого порядку $\bar{y}_x = a + bx + cx^2$;
- 2) гіпербола $\bar{y}_x = a + b/x$;
- 3) показова функція $\bar{y}_x = ab^x$ (останню можна привести до лінійного вигляду $\lg \bar{y}_x = \lg a + x \lg b$);
- 4) степенева функція $\bar{y}_x = ax^b$ тощо.

У випадку наявності прямолінійної форми зв'язку між факторною ознакою x та результативною ознакою y , лінія регресії визначається функцією вигляду $y = a + bx$, параметри якої a і b знаходяться шляхом розв'язку системи нормальних рівнянь, складеної з врахуванням вимог методу найменших квадратів:

$$\begin{cases} na + b \sum x = \sum y \\ a \sum x + b \sum x^2 = \sum xy, \end{cases}$$

де n – кількість пар взаємопов'язаних величин у сукупності; $\sum x$ – сума значень факторної ознаки; $\sum x^2$ – сума квадратів значень факторної ознаки; $\sum y$ – сума значень результативної ознаки; $\sum xy$ – сума добутків значень факторної ознаки на значення результативної ознаки.

В табл. 7.1 показано розрахунок лінійного рівняння регресії між вартістю основних засобів і валовою продукцією за даними десяти підприємств (дані умовні).

Таблиця 7.1. Розрахунок лінійного рівняння регресії

Основні виробничі засоби, тис. грн. (x)	Валова продукція, тис. грн. (y)	x^2	xy	$\bar{y}_x = 1,024 + 2,12x$
1,2	2,8	1,44	3,36	1,5
1,6	4,0	2,56	6,40	2,4
2,5	3,8	6,25	9,50	4,3
3,8	6,5	14,44	24,70	7,0
4,3	8,0	18,49	34,40	8,1
5,5	10,1	30,25	55,55	10,6
6,0	9,5	36,00	57,00	11,7
8,0	12,5	64,00	100,00	15,9
9,1	18,3	82,81	166,53	18,3
10,0	24,5	100,00	245,00	20,2
$\Sigma x = 52,0$ $n = 10$	$\Sigma y = 100,0$	$\Sigma x^2 = 356,24$	$\Sigma xy = 702,44$	$\Sigma \bar{y}_x = 100,0$

За визначеними сумами будемо систему рівнянь:

$$\begin{cases} 10a + 52b = 100 \\ 52a + 356,24b = 702,44. \end{cases}$$

Розв'язуючи систему рівнянь, знаходимо $a = -1,024$; $b = 2,12$. Таким чином, рівняння регресії матиме наступний вигляд:

$$\bar{y}_x = -1,024 + 2,12x.$$

5.3. Визначення щільності зв'язку

Кореляційне відношення застосовується у всіх випадках кореляційної залежності незалежно від форми зв'язку (прямолінійної чи криволінійної). Другий показник, як свідчить його назва, є мірою тісноти зв'язку лише для лінійної залежності між x і y .

Теоретичне *кореляційне відношення* – це відносна величина, яку отримують в ході порівняння міжгрупової дисперсії із загальною дисперсією. Кореляційне відношення розраховується за наступною формулою:

$$\eta^2 = \frac{\delta_{\text{міжгр.}}^2}{\sigma_{\text{заг.}}^2} \quad (7.3)$$

де, η^2 – кореляційне відношення;

$\delta_{\text{міжгр.}}^2$ – міжгрупова дисперсія;

$\sigma_{\text{заг.}}^2$ - загальна дисперсія.

Міжгрупова дисперсія вимірює варіацію результативної ознаки y за рахунок впливу тільки групувальної ознаки x .

Загальна дисперсія вимірює варіацію результативної ознаки y , зумовлену впливом всіх можливих факторів.

Міжгрупова дисперсія розраховується за наступною формулою:

$$\delta_{\text{міжгр.}}^2 = \frac{\sum_{i=1}^m (\bar{y}_i - \bar{y})^2 \times f_i}{\sum_{i=1}^m f_i}, \quad (7.4)$$

де, $\bar{y}_i$ – середнє значення результативної ознаки в окремій групі;

$\bar{y}$ – загальна середня результативної величини;

f_i – частота.

Загальна дисперсія розраховується за наступною формулою:

$$\sigma_{\text{заг.}}^2 = \bar{y}^2 - \bar{y}^2 \quad (7.5)$$

В основі обчислення кореляційного відношення лежить правило складання дисперсій, згідно якого загальна дисперсія дорівнює сумі міжгрупової дисперсії і середньої з групових дисперсій, тобто $\sigma_{\text{заг.}}^2 = \delta^2 + \bar{\sigma}_i^2$.

Середня з групових дисперсій $\bar{\sigma}_i^2$ розраховується за наступною формулою:

$$\bar{\sigma}_i^2 = \frac{\sum_{i=1}^m \sigma_{\text{зpi.}}^2 f_i}{\sum_{i=1}^m f_i}, \quad (7.6)$$

де $\bar{\sigma}_i^2$ - середня з групувальних дисперсій;

$\sigma_{\text{зpi.}}^2$ - дисперсія в окремій групі;

f_i – частота.

Інтервали кореляційних відношень:

- 1) від 0 до 0,16 – зв'язок відсутній;
- 2) від 0,16 до 0,25 – зв'язок поганий;
- 3) від 0,25 до 0,40 – зв'язок слабкий;
- 4) від 0,40 до 0,60 – зв'язок середній;
- 5) від 0,60 до 0,80 – зв'язок сильний;
- 6) від 0,80 до 0,99 – зв'язок дуже сильний;
- 7) 1 – повний взаємозв'язок.

5.4. Непараметричні методи вивчення взаємозв'язків

Коефіцієнт Спірмена

Так, для вимірювання тісноти залежності між величинами y та x можна використовувати досить простий показник, що називається *коефіцієнтом кореляції рангів* або *коефіцієнтом Спірмена* (ρ):

$$\rho = 1 - \frac{6 \sum d^2}{n(n^2 - 1)}. \quad (7.14)$$

Для розрахунку цього показника значення випадкових величин x та y нумеруються (кожна окремо) в порядку зростання (або зменшення), тобто їм присвоюється відповідний ранг (N_x і N_y) – порядковий номер у ряді. Якщо зустрічається декілька однакових значень x (або y), то кожному значенню присвоюється ранг, рівний частці від ділення суми рангів, що припадає на ці значення, на число цих рівних значень.

Потім ранги окремих значень факторної ознаки зіставляють із рангами значень результативної ознаки. Різницю рангів позначимо d . Коли ранги результативної ознаки повністю збігаються із рангом факторної ознаки, то кожне значення $d = N_x - N_y = 0$ і $\sum d^2 = 0$. Відповідно у формулі Спірмена $\rho = 1$, тобто можна говорити майже про повну пряму залежність.

Якщо ранги йдуть суворо у протилежному напрямі, тобто першому рангу фактора x відповідає n -й (останній) ранг результативної ознаки y , другому рангу x відповідає $n-1$ ранг y і так далі, то у цьому випадку максимальна величина $\sum d^2$ буде дорівнювати $\frac{n(n^2-1)}{3}$ і, отже, $\frac{6\sum d^2}{n(n^2-1)}$ може мати максимальне значення 2. І тоді за формулою

Спірмена $\rho = -1$, що свідчить майже про повну зворотну залежність між x і y .

Якщо ж зв'язок між зміними x і y відсутній ($\rho = 0$), то, імовірно, в цьому випадку спостерігатиметься рівність $\sum d^2 = \frac{n(n^2-1)}{6}$.

Визначивши в кожному випадку конкретну $\sum d^2$, отримаємо ρ у межах від 0 до ± 1 .

Коефіцієнт Фехнера

Другим найпростішим непараметричним показником, що використовується для вимірювання тісноти залежності між двома корельованими показниками, є *коефіцієнт Фехнера*. Він будується на порівнянні поведінки відхилень окремих варіант від їх середньої величини за кожною ознакою. При цьому береться до уваги не величина самих відхилень, а їх знаки. Визначивши відхилення від середньої в кожному ряді, порівнюють знаки і підраховують кількість збігів та розбіжностей знаків. Якщо збіги знаків позначити символом Z , а розбіжності – P , то тоді коефіцієнт Фехнера можна записати як:

$$K_{\Phi} = \frac{\sum Z - \sum P}{\sum Z + \sum P}. \quad (7.15)$$

Значення цього коефіцієнту коливається у межах від -1 до $+1$. Чим ближче до 1 , тим сильніший зв'язок. Знак “+” або “-” вказує напрям зв'язку. Якщо $\sum Z = \sum P$, то $K_{\Phi} = 0$ і зв'язку немає.

Коефіцієнт асоціації

Крім рангового коефіцієнту кореляції, щільність зв'язку між атрибутивними ознаками можна вимірювати за допомогою спеціального *коефіцієнту асоціації*. В принципі, це вимірювання базується на спостереженні частоти спільної появи атрибутивних ознак; зв'язок між ними вважається тим сильніше, чим вище відносна частота такої появи.

У найпростішому випадку – наявність двох атрибутивних ознак з двома варіантами – дані можуть бути зображені в такій чотирьохклітинній комбінаційній таблиці (табл. 7.5).

Таблиця 7.5. Комбінаційна таблиця співвідношення двох атрибутивних ознак

Значення другої ознаки	Значення першої ознаки		
	1-ше	2-ге	Разом
1-ше	a	b	$a + b$
2-ге	c	d	$c + d$
Разом	$a + c$	$b + d$	n

Тут a, b, c, d – частоти ознак, що співставляються, n – загальна сума частот.

Тіснота зв'язку двох атрибутивних ознак, які мають по два варіанти, визначається за допомогою *коефіцієнту асоціації* (r_{ac}), формула якого є наступною:

$$r_{ac} = \frac{ad - bc}{\sqrt{(a+b)(c+d)(a+c)(b+d)}}. \quad (7.16)$$

Цей коефіцієнт за своїм змістом і числовим значенням, який він може приймати, подібний до лінійного і рангового коефіцієнтів.

**5.5. Статистичні методи
вивчення взаємозв'язків
між обсягами
зовнішньоторговельного
обороту та чинниками, що
його формують**

Прискорення євроінтеграційних процесів в Україні вимагає модернізації зовнішньоекономічної діяльності України. Надмірність або недостатність виробничих ресурсів між країнами компенсується через міжнародний обмін.

Потреба в міжнародному обміні активізує зовнішньоекономічну діяльність і сприятливо впливає на розвиток національних економік.

Розширення зовнішньоекономічних зв'язків між країнами в умовах глобалізації, як правило, здійснюється на міжнародному ринку та конкурентних засадах. Звичайно ж країни з розвиненими промисловими технологіями в умовах міжнародної конкуренції мають особливі експортні переваги порівняно з відсталими країнами.

При цьому неконтрольований імпорт у такі країни за певних умов призводить до зникнення багатьох виробництв і навіть галузей, що безпосередньо викликає зростання безробіття.

Для того щоб уберегти національну економіку від негативного впливу неконтрольованого експорту в таких країнах, виникає необхідність у визначенні показників, що характеризують ефективність зовнішньої господарської діяльності в умовах міжнародної конкуренції.

Таблиця 5.1

**Система зовнішньоекономічних показників ефективності
взаємозв'язків розвинених та країн, що розвиваються,
за період 2010–2018 рр.**

Коефіцієнт	Формула	Сфера застосування	
		Для розвинених країн	Для країн, що розвиваються
A	$\frac{E}{I}$	$\geq 100\%$	$\geq 100\%$
B	$\frac{FDI}{GDP}$	$\geq 15\%$	$\geq 10\%$
F	$\frac{ED}{GDP}$	$\geq 113\%$	$\geq 170\%$

Джерело: розраховано авторами за даними [8],

де A – коефіцієнт покриття імпорту експортом, %;

B – відношення прямих іноземних інвестицій до ВВП, %;

F – коефіцієнт покриття зовнішнього боргу ВВП, %;

E – обсяг експорту, млн дол. США;

I – обсяг імпорту, млн дол. США;

FDI – прямі іноземні інвестиції, млн дол. США;

GDP – валовий внутрішній продукт, млн дол. США;

ED – зовнішній борг України, млн дол. США;

Коефіцієнт ефективності зовнішньоекономічних зв'язків України:

$$K_{зЕД} = A * B * F * 100\% \text{ або } K_{зЕД} = \frac{E}{I} * \frac{FDI}{GDP} * \frac{ED}{GDP} * 100\%$$

Цей метод показує вплив прямих іноземних інвестицій і зовнішнього боргу на зниження або збільшення обсягів експорту і імпорту. На скільки відсотків відбудеться зміна співвідношення експорту до імпорту, в разі зміни в співвідношенні прямих іноземних інвестицій до зовнішнього боргу

Для поліпшення міжнародної діяльності України і оздоровлення економіки можна запропонувати такі пріоритети:

1) для повернення і залучення іноземного капіталу в економіку України необхідно розробити механізм фінансової підтримки іноземних інвесторів (наприклад, звільнення від оплати податків, фінансові субсидії, кредити з низькою ставкою);

2) ефективно використовувати міжнародні фінансові допомоги для поліпшення інвестиційного клімату;

3) створення центрів всередині і поза країною для зв'язку з іноземними інвесторами,

4) пріоритетним напрямом розвитку зовнішньоекономічних зв'язків є значне збільшення кількості партнерів, що постачають продукцію, віддаючи перевагу тим, які дотримуються міжнародних правил і не впливають на внутрішню і зовнішню політику країни;

5) поліпшення робіт електронного уряду, оскільки без його якісної роботи неможливо контролювати зовнішньоекономічні угоди.

**5.6. Статистичне
прогнозування та
моделювання обсягів
зовнішньоторговельної
діяльності в контексті
економічного розвитку**

Проект LINK – всесвітня наукова організація при ООН, яка узагальнює і координує дослідження у напрямі аналізу і прогностичної оцінки економічного розвитку країн світу на макроекономічному рівні.

Діяльність Проекту LINK

зосереджено на таких напрямках:

1) аналіз і прогнозування розвитку світової економіки через якісну і кількісну оцінку змін у міжнародній економічній політиці, міжнародній торгівлі, а також шоківих впливів у національному та світовому масштабах;

2) поліпшення розуміння глобальної економічної взаємозалежності і детермінантів економічного розвитку, індустріалізації і постіндустріалізації в розвинутих країнах і країнах, що розвиваються;

3) допомога учасникам Проекту, міжнародним агенціям і міжнародним економічним центрам досліджень щодо удосконалення методології економічного аналізу та оцінки наслідків запроваджених напрямків економічної політики, виконання кількісної оцінки загальних економічних взаємозалежностей;

4) оцінка глобальних економічних наслідків національних і міжнародних ініціатив економічної політики; просування академічних досліджень у сферах міжнародної економіки і економічного розвитку, економіко-математичного і економетричного моделювання

Особлива увага приділяється аналізу валового внутрішнього продукту (ВВП) і національного доходу, структурних змін, ринків праці, капіталу, інфляційних процесів, бюджетної, грошово-кредитної політики, зовнішньої торгівлі, а також специфічних особливостей розвитку окремих регіонів.

Прогноз показників зовнішньоекономічної діяльності можна здійснювати способом екстраполяції.

Екстраполяція – розрахунок (прогноз) показників, які можуть знаходитись за межами досліджуваного ряду динаміки. Такі розрахунки здійснюють, виходячи з припущення, що виявлена тенденція у фактичному досліджуваному динамічному ряді матиме місце і надалі. Такі прогностичні розрахунки (екстраполяційні) можна зробити двома способами:

2 способи екстраполяції:

1. Використати для прогностичних розрахунків середньорічний абсолютний приріст:

$$Y_{\text{прогноз}} = y_n + \bar{\Delta} \cdot t, \quad (5.13)$$

де $Y_{\text{прогноз}}$ – прогностичний або екстраполяційний рівень;

y_n – останній (звітний) рівень динамічного ряду;

$\bar{\Delta}$ – середньорічний абсолютний приріст;

t – кількість річних приростів, які визначаються як різниця між порядковим номером кінцевого рівня динамічного ряду і прогностичного.

2. Використати для
прогнозних розрахунків
рівняння прямої:

$$Y = a + bt, \quad (5.14)$$

де t – порядковий номер прогнозного періоду.

Дякую за
увагу!
Гарного
дня!